

A német írás (deutsche Schrift)

A kárpát-medencei levéltárak jelentős mennyiségű német nyelvű iratanyagot őriznek. Ezeknek az iratoknak nemcsak mennyisége, hanem forrásértéke is figyelemre méltó. A német nyelvű irataink túlnyomó többségét közkeletű szóhasználatunkkal élve német írással (deutsche Schrift) írták.

A Magyar Királyság területén a XIV–XV. században német nyelvű városi könyvek, oklevelek, a városi igazgatás különféle írásbeli termékei

A XVI. századtól a királyi Magyarország területén német nyelvű városi iskolák terjesztették az írástudást. A Magyar Kamara a német polgárságú városokkal németül levelezett, valamint németül írta jelentéseit a bécsi Udvari Kamarának. A Magyar Kancelláriája németül levelezett az udvari társhivatalokkal. II. József korában, majd a Bach-korszakban különösen nagy jelentősége lett a német hivatali írásbeliségnek.

A magán birtokigazgatás területén a német nyelvű írásbeliség a XVIII. században és a XIX. század első felében leginkább a Dunántúlon jelent meg.

Vázlatos írástörténet

– A 'gót írás' megnevezés félrevezető. A XVIII. századot követően kezdték így hívni a gótikus építészeti stílussal való hasonlósága miatt. (csúcsos-szögletes elemek)

– Eredete a XI. század végi Észak-Franciaország. Az első német nyelvű oklevelek az ide legközelebb eső területeken, az Alsó-Rajnavidéken jelentek meg és onnan terjedtek tovább a XIII. századtól. A XVI. században fejlődött ki a német folyó (kurrens) írás.

A gót betűs írás első változata a **textúra** volt, az elnevezés a szöveg sűrű szövetére utal. Ennél az írásnál kerül elsőként az i-re pont, hogy ne keverjék össze az n, m betűk azonos alakú részeivel. A gót betűs írás a XII–XV. században Európa nagy részén a kódexekben és még a kőbe vésett feliratokon is kiszorítja a korábbi ún. kapitálist.

A textúrából alakult ki a nyomtatott írás első formája, Gutenberg első nyomtatványait textúrából szedte.

A **textúra** változatait az 'o' alakja alapján különböztetik meg. Eredetileg a két széle egyenes vonal, a betű egy hatszöghöz hasonlít. A **bastarda** vagy **schwabacher** teteje és alja hegyes, mindkét oldala görbe. Dél-Európában alakult ki a **rotunda**, amely ovális. A XVI. században megjelent **fraktúr** bal oldala egyenes, jobb oldala görbült.

A **schwabacher** Csehország, Németország, Észak-Európa írása. A XVI. századtól népszerű, Luther is ezt használta, így szakítva a textúra/rotunda katolikus hagyományaival. Jellemzően a népnyelveken írt könyvek betűje.

A különféle *gótikus* írásfajták mellett a XV. század második felétől terjedt el a **humanista** vagy **latin írás**, amely az antik hagyományokhoz közelebb állt. A német nyelv kivételével a latin és a többi nép nyelvű írásbeliségnél a humanista írás fokozatosan kiszorította a barbárnak tartott textúra változatokat. A gót betűkkel végleg 1550 után szakítottak a magyarországi és erdélyi nyomdászok. Heltai Gáspár kolozsvári nyomdájában bevezette a magyar nyelvre az itáliai (humanista) antikva használatát. Az írásfajták kettőssége (német írás – humanista írás) viszont a német nyelvterületeken a XX. század derekáig megőrizték.

Az újkorban az alábbi három fő formáját használták a német írásnak:

- fraktúr
- kancelláriai
- kurzív

– A XVII. században jellemzőek az írás mesterei (Schreibmeister). A rézmetszés technikája lehetővé teszi a tollvonás finomságainak sokszorosítását. Ábécés-könyvek gazdagon kalligrafált példákkal.

A fraktúr-antikva különbségek

a fraktúr betűk egymással összehangoltak, a betűformák jobban elkülönülnek grafikailag a humanista írásból kifejlesztett antiqua betűk viszont egymástól függetlenül állnak a fraktúrban a kis- és nagybetűk nem két külön írásfajtaból származnak mint a latin írásban, hanem egységes stílust képviselnek.

A kancelláriai írás a kalligrafikus, díszes rajzolt írás. A betűk azonban itt már nem külön, egymástól függetlenül állnak, mint a könyvírásszerű fraktúr írásé, hanem egymással össze vannak kötve, ennyiben tehát az egyszerű folyóíráshoz (kurzív) hasonló. ünnepélyes okleveleket állítottak ki ilyen módon a XVIII. századtól kezdve kancelláriai írással írt összefüggő szövegek megírtak.

A kurzív a leggyakrabban használt, tehát gyakorlatilag a legfontosabb újkori német írásforma. Elterjedtsége miatt sokféle változat, sokféle sajátos írásstílus.

A kurzív jellemzői

1. a barokk stílus hatása erősen rányomta bélyegét
2. a rövidítések használata még rendkívül intenzív
3. a mássalhangzó kettőzéseknek, háromszorozások régebbi korra utaló sűrű alkalmazása
  - szóban forgó német írás részben felhasználja a latin paleográfiából ismert rövidítési rendszert és jeleket, részben más értelemben használja azokat, részben pedig egészen újakat alkot.
  - nagy előszeretettel alkalmaznak rövidítéseket ott is, ahol a rövidített szó egészben való kiírása kevesebb fáradsággal járt volna, egyszerűbb és gyorsabb lett volna, mint a rövidítés alkalmazása, különösen a szavak utolsó szótagját pótolták rövidítési jellel
  - a rövidített szó kiírt részéhez, illetőleg sok esetben csak egyetlen kiírt betűjéhez több rövidítési jelet is fűznek.
  - sok esetben a szókezdet egyetlen betűjének kiírásával és a szó rövidítés céljából történt megszakítására utaló jel hozzáadásával rövidítenek egy-egy szót.
  - a helyesírás területén ebben a korszakban még meglehetősen összevisszaság uralkodik. A XVI. században megfigyelhető azonban, hogy egyre több főnevet írtak nagybetűvel.
4. **Ligatúrák** (betűösszevonások) használata. A XV. században még annyi a ligatúra, hogy Gutenbergnek első bibliakiadásához 24 helyett 243 féle kisbetűre volt szüksége.
5. Az u feletti ékezet (pipa) az u-nak az n-től való megkülönböztetését szolgálja.